

Колеснік В. О.,

професор кафедри перекладної лінгвістики

Національного університету «Одеська юридична академія»

КАТАЙКОНІМИ ТА ЕТНОНІМНІ ПРИЗВИСЬКА БОЛГАР ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено специфіку етнімів як проміжний клас між власними назвами і апелитивною лексикою. Не маючи жодної з головних ознак власних назв, етнімі належать до загальних назв, але таких, що дуже тісно пов'язані з власними назвами діахронічно, у своїх генетичних, словотвірних відношеннях. Серед етнімів досить чітко розрізняються самоназви (*автоетнімі*) та назви, дані іншими народами (*ксеноетнімі*). Назви людей за місцем проживання чи народження називають *катайконімами*. Катайконіми формуються переважно на базі топонімів. Так, серед болгарських поселенців Півдня України найбільш поширеними є катайконіми за старими назвами поселень: *бургуджійці* (від назви села Бургуджі – стара назва с. Виноградівка), *вайсальці* (від Вайсал – стара назва с. Василівка), *гюльменці* (від Гюльмен – стара назва с. Ярове) та ін. форми однини утворені за допомогою суфіксів *-ець*: *главанець*, *пандаклиць*, *трусенець*, *чійшиєць* та ін.

Особливу групу складають стилістично обагрені етнімі, які називають етніміні прізвиська. Розрізняють *автоетнімі* (самоназви етносів, тобто етніміні прізвиська) та *алоетнімі* (назви етносів, надані їм чужими етносами, тобто прізвиська, утворені від назв, як називають їх сусіди). Вони, як правило, є пейоративними. Так, мешканці села Ярове (стара назва Гюльмен) називають мешканців села Твардиця алоетнімом *дулами* – за назвою бурки з вовняного домотканого матеріалу, яка в інших селах має назву *ямурлук*, як і в болгарській літературній мові та у більшості болгарських переселенських говірок. Найнижчий ранг у стилістичному рангу є етніміні прізвиська, які в лінгвістичній літературі називають *етнофобізмами* – принизливі, образливі назви-прізвиська представників інших культурних спільнот. Так, у Румунії болгар-католиків називали *урьцилор* ‘страшний, грізний’. В румунських діалектах зафіксована і назва болгар *муци* ‘німі’. Найбільшу кількість пейоративних назв мали у болгар турки. Їх називали: *зелките* (від *зелка* – ‘качан, головка капусти’), *чалмите* (від *чалма*), *алитата* (від власного імені *Алі*), *фесове* (від *фес* ‘феска’) та ін. Культурні надбання іншого народу з позицій переваг ціннісних орієнтацій і критеріїв власного етносу є найбільш важливими у міжкультурній комунікації.

Ключові слова: лінгвокультурологія, власна назва, онім, етнімі, катайконім, етніміне прізвисько.

Постановка проблеми. Номінативна структура мовних знаків і її зв'язок із значеннями та структурами знань про позначене є об'єктом ономазіології. Ономазіологічний підхід до мови існував ще з часів античності й мав семіотичне спрямування. Онімі утворюються від загальних назв, переходять з одного ономастичного поля до іншого, запозичуються з інших мов і виникають шляхом креації (штучного творення).

Онім може перетворюватися на апелитив, поповнюючи терміносистему (*ампер*, *вольт*, *ом*), понятійні поля лексики [1, с. 427]. Матеріалом дослідження онімів слугують, як правило, діалектні словники, які фіксують не тільки спільні риси матеріальної та духовної культури етносів, але й вказують на те, які елементи культури є більш стійкими.

На сучасному етапі розвитку ономазіологічного напрямку, який склався на межі ХХІ ст., сучасна ономазіологія отримала нові вектори дослідження, пов'язані зі становленням когнітивно-дискурсивної парадигми [2, с. 428]. Ономазіологія отримує новий вектор дослідження, зумовлений формуванням когнітивної ономазіології. Дослідницьким принципом лінгвістики постає етноцентризм, згідно з яким мова розглядається як символічна система, що фіксує різні вияви характеру й ментальності певного етносу, його світогляд, систему етичних й естетичних цінностей, норм поведінки, традицій, звичаїв, обрядів, міфів, вірувань, забобів тощо. Етноцентризм протистоїть, з одного боку, універсалізму, з іншого, індивідуальному антропоцентризму. Його можна ототожити із принципом колективного антропоцентризму, згідно з яким мова є кодовою системою інтеріоризації світу представниками певного етносу, їхнього внутрішнього рефлексивного досвіду, і кожне нове покоління засвоює разом із мовою й національно-специфічний спосіб концептуалізації.

У міжкультурній комунікації, лінгвокультурології етноцентризм розглядається як тип ціннісного судження про культурні надбання іншого народу з позицій переваг ціннісних орієнтацій і критеріїв власного етносу, відносно стандартів і норм власної культури, однак не за принципом етноцентризму, а за умови визнання рівноправності й повноцінності власної й інших культур [3, с. 151].

Дослідження когнітивного механізму породження найменувань є одним з *актуальних* напрямів сучасної когнітології, оскільки аналіз таких одиниць надає можливість прояснити архаїчні, недоступні для безпосереднього спостереження тенденції семантичного словотвору. *Актуальність дослідження* обумовлена також активністю процесів семантичних змін онімів, пошуком нових шляхів і методологічних прийомів для дослідження етніміки. У міжкультурній комунікації є найбільш важливими культурні надбання іншого народу з позицій переваг ціннісних орієнтацій і критеріїв власного етносу.

Термін *етнімі* вживається на позначення власного імені з конотативними переносними значеннями. Більшість з них утворені від соціально значущих власних імен. Конкретні причини конотативності є гіпотетичними. Процес творення етнімів відбиває динамічний характер інтелектуального осягнення світу і конкретизується у творчих мовних пошуках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Етнолінгвістика остаточно сформувалася у працях етнографа Ф. Боаса і мовознавця та етнографа Е. Сепіра на основі вивчення мови і культури американський індіанців. Окремі етнолінгвістичні ідеї з'явилися ще в XVIII ст. і середині XIX ст. Вони були зумовлені спробами досягнути різноманітність світу через пізнання мови, виходом лінгвістики за межі мови при пізнанні її структури й історії. Сформульовані Вільгельмом Гумбольдтом принципи мовного світобачення, необхідності поєднання лінгвістичних досліджень з історичними, антропологічними й етнопсихологічними були сприйняті мовознавцями багатьох країн [4].

Зв'язок мови і культури уявлявся чітко детермінований: тип мови, як вважалося, залежить від типу культури і тип культури залежить від типу мови. З'ясовано, що відбитий у мові зв'язок понять, уявлень повторюється у різних виявах культури – обрядових текстах, дійствах, ритуалах, народному мистецтві, орнаментіці та ін., що зумовлює проєкцію історії мовних одиниць, їхню етимологію та явища культури і навпаки. Однією з центральних проблем етнолінгвістики як науки стало зародження і функціонування міфічного та поетичного мислення, відмінності між міфічним і неміфічним мисленням, їх співвідношення та особливості використання засобів мови.

Контрастивне вивчення зв'язків і співвідношень між прямими і переносними значеннями слів має цікаву і корисну інформацію стосовно *етнолінгвального мислення*. Переносне значення слів-відповідників у різних мовах переважно не збігаються. Кожна мова відзначається оригінальністю в характері лексичних переносів, що є відображенням своєрідного способу пізнання навколишнього світу.

Ареальне вивчення мови і культури виявило накладання зон поширення мовних і позамовних явищ, що підготувало новий напрям етнолінгвістики – діалектологію культури, етнолінгвогеографію, які вивчають слово як явище культури, його історію з урахуванням сфери побутування, обрядової реальності, дійств і предметів.

Назви етносів частіше зустрічаються в історичних розвідках з давніх часів. Коли літопис згадує «волохів» над Дунаєм, разом з якими жили слов'яни у X ст., то тут, очевидно, йдеться про романські народи, – пор. традиційні українські *волохи* 'румуни', пол. *wlochy* 'італійці'. Дослідивши словотвірну структуру слова *волхв*, автори Короткого етимологічного словника дійшли висновку про наявність у цьому слові суфікса *-вь*, а отже, про належність до тієї ж таки основи, що й *волх-*, *волох-*, як і *вльсьноти* 'незрозуміло говорити' та *вльшьба* 'чаклунство', звідки рос. *волшебный* та *волшебство* 'чари' [5, с. 194]. У сучасній українській мові слово *волхв* набуло значення 'чарівник, чаклун, провісник', у давніх слов'ян – 'ворожбит, чарівник'. Слов'яни вірили, що є люди, які вміють угадувати волю богів, таких людей вони називали волхвами, або чаклунами» [6, с. 195].

Щодо етноніма *венети*, *венеди* вже давно сформувалася думка, що ця давня європейська етнічна назва була на певному історичному етапі перенесена сусідніми народами на слов'ян. Найбільш вірогідною є думка про кельтське походження назви. Назва міста *Венеція*, (лат. *Venetia*) походить з етноніма *Veneti* «венети» з первісним значенням 'братство, родичі' – див. *wini* 'брат' [7, с. 199]. В Україні є кілька топонімів від назви *венедів*: с. Вендичани на р. Вендичанка. По кілька топонімів від цієї основи є в Угорщині, Росії, Чехії та Австрії, а найбільше,

природно, – у Німеччині [8, с. 199]. Важливою є і думка акад. Б. Рибакова щодо походження етноніма *слов'яни*. Учений першим у терміні *словене* побачив складне слово, сформоване з двох частин. Друга частина, зазначає Б. Рибаків, настільки близька до збереженої досі естонської назви слов'ян *wene* (від давньої форми *венеди*), що з цим належить рахуватися [9, с. 200]. Походження племені *таври* спірне: одні автори вважають їх нащадками кіммерійців, інші – племенем кавказького походження. Від цього етноніма походить назва Кримського півострова – *Таврида*, *Таврика* або *Таврія*. Вважається, що етнонім *таври* мав первинно вигляд *tara-/tura-* і означав 'сильні, могутні, переможці', а плем'я належало до індоарійських. Щодо структури етноніма, в ньому виділяють дві фонетичні і відповідно морфологічні складові *тав-ри*, серед яких кінцева виконує функцію множинності, а початкова утворює корінь. У цій морфемі український мовознавець В. Г. Таранець вважає «початковий приголосний субстратним за своєю природою, що дозволяє реконструювати корінь слова зі значенням арії-землероби» [10, с. 105]. Проведений ним аналіз походження етнонімів дозволяє припустити, що етноніми *сіверяни*, *таври*, *тіверці* мають споріднений корінь. Таку саму природу має етнонім *кіммерійці*, що дозволяє вважати назву цього племені слов'янською за походженням [11, с. 107].

Прізвища й родові назви в Українських Карпатах дослідив П. Чучка [12]. Досліджено семантику щонайменше 11500 прізвищевих назв закарпатських українців, що дає змогу глибше зрозуміти процес формування прізвищ в Українських Карпатах, суттєво розширити відомості про лексичний склад давньоукраїнської та староукраїнської розмовної мови XIV–XVIII ст. Серед українських прізвищ й родових назв в Українських Карпатах, які дослідив відомий український мовознавець, чимало таких, які утворені від іменників за етнічною ознакою: *лемак*, *лишак*, *поляк*, *руснак*, *сотак*, *тирпак* [13, с. XXIX].

Об'єктом нашого дослідження є назви етносів (етноніми), їхнє походження, словотвірна активність та їх функціонування. Предмет дослідження – різні способи творення катойконімів та етнонімних прізвищ болгар Півдня України.

Метою дослідження є з'ясування семантики та способів творення катойконімів та етнонімних прізвищ болгар Півдня України. Розкриття закладеної в них інформації допоможе з'ясувати не одну сторінку соціальної, етнічної та культурної історії краю.

Досягнення зазначеної мети передбачає необхідність розв'язання конкретних завдань: визначити закономірності та своєрідності функціонування катойконімів та етнонімних прізвищ у соціумі, їх культурних смислів; розглянути доцільність використання катойконімів та етнонімних прізвищ болгарських поселенців, визначити їх специфіку.

Методикою дослідження номінаційних процесів і встановлення типу мотивації номінаційних одиниць є когнітивно-онимасіологічний та етимологічний аналіз.

Виклад основного матеріалу. Етноніміка як розділ історичної ономастики вивчає назви етносів (етноніми), їхнє походження, словотвірну активність, функціонування тощо. Етноніми поділяються на *автоетноніми* (самоназви етносів) й *алоетноніми* (назви етносів, надані їм чужими етносами). У колі алоетнонімів виокремлюються *власне етноніми* й *етнофобізми*: перші представляють нейтральні або позитивно заряджені назви чужих етносів, другі є принизливими,

образливими, негативно зарядженими назвами-прізвиськами представників інших етносів. Чинниками появи етнофобізмів є етнічні упередження як негативні установки щодо представників національних меншин, державна політика расової дискримінації, ієрархічні відношення у суспільстві, етнічна замкненість, історичні події, релігійні й культурні ознаки [14, с. 150]. Етнофобізми мотивуються стереотипами національної кухні, кольором шкіри, особливостями обличчя, поведінковими шаблонами етносу, знаками зооморфного коду тощо (наприклад, *макаронник* – ‘італієць’, *жабоїд* – ‘француз’, амер. *herring choker* (дослівно ‘душитель оселедців’) – ‘скандинав’ і под. [15, с. 151].

Етноніми – проміжний клас між власними назвами і апелятивною лексикою не отримали належної оцінки в лексикології та лексикографії. В деяких дослідженнях їх називають субетноніми. У формі множини вживаються назви вже не існуючих етносів – *суни*, *авари* та ін. Загально визнаним означенням терміну етноніми є: «назви етнічної групи людей: племені, племінного союзу, народності, нації (*гранда*, *поляни*, *евенки*, *українці*), а також етнографічного угруповання у складі цих одиниць (*буковинці*, *подоляни*, *галичани* у складі українців) та груп споріднених народів (*слов'яни*, *германці*, *романці*, *кельти*)» [16, с. 164]. Не маючи жодної з головних ознак власних назв, етноніми належать до загальних назв, але таких, що дуже тісно пов'язані з власними діахронічно, у своїх генетичних, словотвірних відношеннях. Так, від назви племені *англи* утворено власну назву країни *Англія*, а від цієї останньої – назву нації *англійці*. Такими ж є словотвірне відношення назв *франки* – *Франція* – *французи*. Загальна назва народу і власна назва країни можуть структурно збігатися, пор. *русь* і *Русь*.

Розповсюдженим є і відантропонімний тип утворення етнонімних назв – за найбільш вживаним антропонімом. Так, у росіян це *Іван*, у американців – *Сем*, *Дядько Сем*, у венгер – *Пишта*, у албанців – *Гін* (*гіновці*), у турків – *Алі* (*алієвці*). За цією ознакою турки називають болгар *устоянлар* (від поширеного чоловічого болгарського імені *Стоян*), тобто – *стояновці*; *Йованлар* (від *Йован*, *Іван*), тобто – *івановці*; *Петколар* (від *Петко*), тобто – *петковці*. У с. Кубей Болградського р-ну Одеської області, де проживають і гагаузи і болгари, розповсюдженим є прізвище болгар *Устоянов*.

Серед етнонімів досить чітко розрізняються самоназви (*автоетноніми*) та назви, дані іншими народами (*ксеноетноніми*). Серед перших значне поширення має семантика «людина», від якої походить німецьке *Deutschch*, а також етноніми *марійці*, *мордва*, *комі*, *ненці*, *удмурти* та ін.

У другій групі етнонімів переважають вказівки на певні прикмети. До *ксеноетнонімів* належать слов'янські за походженням назви: *німці* (з сенсом «німі»), тобто такі, що розмовляють незрозумілою мовою; спочатку *німцями* слов'яни називали всіх іноземців), *половці* (за кольором: *половий* – ‘блідо-жовтий’), а також грецькі за походженням назви, подані Геродотом: *андрофаги*, *антропофаги* ‘людожерці’, *алазони* ‘хвальки’ [17, с. 164].

Значна частина етнонімів походить від топонімів, пор. давньорус. – *волиняни*, *бужани*; сучасні українські – *поліщуки*, *пінчуки*. Від топонімів утворена і значна частина прізвищ болгарських поселенців в Україні. Так, в с. Катаржино серед прізвищ, утворених від назви села, попереднього місця походження родини, утворені такі, як *Аджарові* – від назви

с. Аджар (Снежен, Карловско) та *Рупіці* (Рупці) – від назви регіону (Рупи), відповідної етнографічної групи болгар (*рупці*) в Странджі [18, с. 20]. До таких, на наш погляд, належать, і такі раритетні прізвища болгарських поселенців с. Городне як *Войникові* і *Турица*. Перше з них може бути утвореним як від слова *войник* ‘воїн, солдат’, так і, можливо, від назви с. Войнягово, Карловської околії. А друге – *Турица* – від назви місцевості Турица в Казанликській околії [19, с. 22].

Деякі назви етнографічних груп українців мають неонімічне походження, зокрема *лемки* одержали назву за характерним для них словом *лем* ‘але’ (частка, сполучник). Закарпатське прізвище *Лишак* утворене від західнозакарпатської лексеми *лишак*, яким мукачівці та свлявці називають жителів центральних районів області, за вживаний ними прислівник *лиш* (тут він протиставляється лемківському прислівнику *лем*). Прізвище може бути утворено і від діалектної лексеми-етноніма *лишак*, пряме значення якого є *лис* – метафоричне значення ‘хитрун, лукавець’ [20, с. 341]. Прізвища закарпатців *Литва*, *Литвай*, *Литвак*, *Литвинчук* утворені від етноніму *литвин* ‘литовець’. Донедавна «лексеми *литвин* українці вживали не лише стосовно литовців, а й щодо білорусів та поліщуків» [21, с. 341]. Назва *гуцул*, досі не маючи цілком задовільного тлумачення, не може виводитися ні з найменування давньоруського племені *уличі*, ні з імені особового, як і назва *бойки*. Водночас чимало етнонімів справді утворені від особових імен родоначальників, пор. *радимиці*, *в'ятичі* – від *Радимь*, *Вятко*.

Назви людей за місцем проживання чи народження називають *катоїконімами*: Закарпаття – *закарпатці*, с. Стеблів – *стеблівчани*, р. Дніпро – *дніпряни*. Катоїконіми формуються переважно на базі топонімів – власних назв. Але деяку кількість катоїконімів мотивують загальні назви, що вказують на місцевість проживання: *горці*, *поліщуки*, *побережани*, *подоляни*. Катоїконіми в українській мові вживаються у формі множини, а також у формі однини ч. і ж. роду. Катоїконіми середнього роду українська мова не знає [22, с. 230].

Як відомо, на Півдні України і в прилеглих південних районах Молдови вже понад 200 років проживають болгарські переселенці і функціонують болгарські говірки. Болгарські поселенці Півдня України належать до різних етнографічних груп. В Бессарабії належність до певної етнографічної групи вищого таксономічного рівня в цілому стерлася, але об'єктивно вона продовжує ще зберігатися в мові і культурі. Так мешканців Балкан, тобто *балканців* часто називають *беженари* (‘біженці’), а *хърцои* відомі в Бессарабії під назвою *туканци*, тобто ‘тутешні’. Це, певно, можна пояснити тим, що *туканці* першими стали переселятися з Болгарії і по відношенню до інших груп болгар були вже «місцевими, тутешніми» (від болг. *тук* ‘тут’).

Відомий болгарський мовознавець академік Л. Мілетич пропонує розрізняти болгар Північно-східної Болгарії за їх екзо- та ендонайменуваннями: балканців (болг. *балканджиши*, *планинци*, *горненци*), фракійців та «*хърцоев* або *ерлиев*» [23, с. 23], зважаючи і на їх культурні особливості. У свою чергу балканці називають себе за старими назвами поселень (вихідці з...): *еркечани* (вихідці з села Еркеч), *голичани* (з с. Голица), *ченгенці* (з с. Ченге), *ришани* (з с. Риш), *котленці* (з с. Котел) та ін. [24, с. 35]. Тобто, належність до певної етнографічної групи низшого таксономічного рівня виражене у відтопонімічному катоїконіму мікроетноніму.

За старими назвами поселень називають себе і нині мешканці болгарських сел в Україні: *бургуджійці* (від назви села Бургуджі – стара назва с. Виноградівка Арцизького р-ну), *вайсальці* (від назви села Вайсал – стара назва с. Василівка), *главанці* (від назви с. Главани), *гюльменці* (від Гюльмен – стара назва с. Ярове), *деленці* (від назви с. Делень Арцизького р-ну), *делжилерці* або *димитровці* (від Делжилер – стара назва с. Дмитрівка Саратського р-ну), *камчійці* або *заряніці* (від Камчик – стара назва с. Заря Саратського р-ну), *карамарініці* і *карамініці* (від Карамарин – стара назва с. Голиця), *катаржинці* (від Катаржино – стара назва с. Іванівка – раніше і Червонознам'янка), *кашлені* і *кашляніці* (від Къшли ‘кошари’ – стара назва с. Калчево), *кубейці* (від назви с. Кубей), *кулевчаниці* (від назви Кулевча), *купаранці* (від Купоран – стара назва с. Рівне), *лісандрувці* (від назви с. Олександрівка), *пандаклійці* (від Пандаклія – стара назва с. Горіхівка), *ташбунарці* (від Ташбунар – стара назва с. Кам'янка), *твардичани* (від назви с. Твардиця), *труснці*, *труянці* (від назви с. Нові Трояни), *хасанбатирці* (від назви Хасан-батир – стара назва с. Виноградне Тарутинського р-ну), *чійшіїці* (від Чійшія – стара назва с. Горodne Болградського р-ну), *чумлекюїці* (від Чумлекюй – стара назва с. Виноградівка Тарутинського р-ну), *шикирліїці* (від Шикирлі-Китай – стара назва с. Суворово) та ін. Форми однини утворені за допомогою суфіксів *-ец, -ці/-їці*: *главаніці/главанец, лисандрувці/ лисандрувец, пандакліїці/ пандакліісц, труянці/ труянеці, чійшіїці/ чійшіісц* та ін.

Мешканців м. Болград називають *болграшки ора* – *болграшка жина, болграшки мъи, Болграшката улица*. Мешканців м. Ізмаїл називають *ізмаїльчани* і словосполученням – *хора/ора ут Смаил: Тий са ут Смаил*.

Мешканців с. Криничне (стара назва *Чушмелія*), говірка яких суттєво відрізняється від інших болгарських переселенських говірок, називають *чушмелійці* і зневажливо *чушмани* (*чушманка, чушманец*).

Особливу групу складають стилістично обагрені етноніми, які називають *етнонімі прізвиська*. Розрізняють *автоетноніми* (тобто етнонімі прізвиська) та *алоетноніми* (утворені від назв, як називають їх сусіди). Вони, як правило, є пейоративними. Так, мешканців с. Табаки, де наразі проживає багато циган, називають словосполученням: *хора/ора ут Табак*, або *табашки цигани*. Існує навіть усталене словосполучення *Кво лъжиши къту табашки цигани!* ‘Брешиш, як табацький циган (циган з села Табаки)’.

Найбільш своєрідні в етнографічному й діалектному відношенні серед болгар Бессарабії є *чумлекюїці* і *твардичани*. Перші з них є вихідцями із так званих *сиртських* сіл, а другі – із села Твардиця Сливенської околії. В Одеській області твардичани розселилися в селах Тарутинського району – Петрівськ, Володимирівка, Євгенівка, Кролівка та деяких інших.

Крім розходжень у мові, особливостях побуту твардичани відрізняються від інших груп болгар деякими рисами матеріальної культури. Специфікою матеріальної культури твардичан є, наприклад, жіночий костюм і спосіб його носіння: з одночасним носінням багатьох спідниць, що вдягаються одна на одну. Специфічною формою жіночої сукні без рукавів, наявності *дюльбяна* – нижньої полотняної хустки особливої форми, що повинна цілком ховати коси і одягатися під верхньою хусткою – *кирпою*. Крім того, твардичани зав'язують хустку тільки під підборіддям, у той час як в інших групах болгар практикується

вузол на потилиці. Твардичани носять *бидян* – куфайку без рукавів із товстого сукна (*демїі*). Особливою тут є і форма жіночого сукняного взуття з обшитим верхом – *терлиць*, а також кольорова гама одягу: перевага яскравих жовтих, малинових тонів. У селі Євгенівка мешкають болгарські переселенці двох різних діалектних груп: *гюльменці* – переселенці з села Гюльмен (зараз с. Ярове) та *твардичани* (з с. Твардиця). Гюльменці називають твардичан алоетнонімом *дулами* [25, с. 117]. Дулама – це бурка з вовняного домотканого матеріалу, типовий одяг пастуха. У гюльменців така бурка має назву *ямурлук*, як і в болгарській літературній мові та у більшості болгарських переселенських говірок. Раритетна лексема *дулама* є турецькою за походженням, утворена від тур. *dolama* ‘верхній довгополий чоловічий одяг’ [26, с. 409].

Найнижчий ранг у стилістичному рангу є етнонімі прізвиська, які в лінгвістичній літературі називають *етнофолізмами* (від англ. *etnofoulism* ‘брудний етнонім’). Американський лексикограф А. А. Roback навіть уклав словник етнофолізмів. У цьому словнику на лексему *болгарин* вказане як переносне значення ‘розбійник, крадій, грабіжник’ [27, с. 151]. А лексема у формі множини – *болгари* має етнофоліміне значення – ‘величезний, величезний, гігантський’. В італійській мові зафіксовано етнофолізм *bulgari* у значенні ‘брудний, підступний’. Так називали, в основному богомилів – прихильників богомільства, еретичного і соціального руху в Болгарії у період з X по XIV ст.

У Румунії болгар-католиків називали *уръцилор* ‘страшний, грізний’. В Трансильванії німці та угорці називали болгар ‘торговці’, або *българи есегел* та *барсил* ‘люди без Батьківщини’. В румунських діалектах зафіксована і назва болгар *муци* ‘німі’. Існувала в Трансильванії і описова форма іменування болгар – *Oatenn poror cu capul mare* ‘люди з великою головою’. Греки теж називала болгар за цією ознакою: *хондрокфали* – дослівно ‘товстоголовий’, турки їх називали – *кабакфали* ‘товстоголові’. Ці прізвиська вмотивовані специфічною антропологічною особливістю: велика голова і коротка шия [28, с. 152]. В свою чергу болгар називали італійців *жабари*, тобто ‘ті, які люблять (і їдять) жаб’, а румунів – *мамалігами* ‘ті, хто полюбає мамалігу’. Сербів у Македонії називали *шумадійські свине* – за географічною назвою Шумадія.

Найбільшу кількість пейоративних назв мали у болгар турки. Їх називали: *агите* (від *ага* – ‘особа, яка займала якусь військову посаду в Османській імперії; ввічливе звертання до турка’), *зелките* (від *зелка* – ‘качан, головка капусти’), *чалмите* (від *чалма*), *асановци* (від частого власного імені *Асан, Хасан*), *алитата* (від власного імені *Алі*), *фесове* (від *фес* ‘феска’) та ін. [29, с. 152]. Пейоративну семантику мають і збірні форми: *власята* ‘румуні’, *турчолята* ‘турки’, *сърболята* ‘сърби’, *гърчолята* ‘греки’.

Таким чином, після заселення нових територій різні групи болгар Півдня України не втрачають своєї субетнічної специфіки, зберігають та підтримують зв'язки з поселеннями в метрополії, з яких вони переселилися на нові землі. Цьому сприяє і той факт, що більшість етнографічних груп болгар є еногамними. Дослідження підтверджують думку про те, що культурний вплив є первинним, а мовний – вторинним. У мові простежується більша стійкість субетнічних елементів. Цю особливість мови як засобу вербалізації інших форм культури відзначають етнографи та історики. Але укрупнення етнічних одиниць в історії народів виявляється з більшою

визначеністю і силою, ніж конвергентна мовна інтеграція, яка відбувається повільніше.

Географічні назви міст, сіл, селищ становлять важливе інформативне джерело історико-етнографічного вивчення регіону. Зазвичай вони є давніми за походженням, тому нерідко засвідчують явища історичного розвитку мови. Огляд останніх ономастичних досліджень свідчить про те, що переносне значення слів-відповідників у різних мовах переважно не збігаються. У говіркових назвах особливо виразним є культурний аспект, який поєднує сільські традиції з мовними механізмами опису й оцінки світу. Позалінгвальні дані, зокрема зі сфери традиційної культури, на тлі власне мовних вміщують словники змішаного типу – мовно-етнографічні. Вони здатні акумулювати і безпосередньо чи опосередковано відтворювати інформацію позамовну, зокрема про культуру, історичне минуле діалектоносіїв. Укладання таких словників – нагальне завдання діалектологів та етнолінгвістів.

Література:

- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 427.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 428.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 151.
- Гумбольдт В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества. Избранные труды по языкознанию; пер. с нем.; [под. ред. Г. В. Рамишвили]. М. : Прогресс, 1984. С. 34.
- Тищенко К. Етномова історія прадавньої України. К. : «Аквілон-Плюс», 2008. С. 194.
- Тищенко К. Етномова історія прадавньої України. К. : «Аквілон-Плюс», 2008. С. 195.
- Тищенко К. Етномова історія прадавньої України. К. : «Аквілон-Плюс», 2008. С. 199.
- Тищенко К. Етномова історія прадавньої України. К. : «Аквілон-Плюс», 2008. С. 199.
- Тищенко К. Етномова історія прадавньої України. К. : «Аквілон-Плюс», 2008. С. 200.
- Таранець В. Г. Слов'яни в Кіммерії (етимологічні розвідки). *Слов'янський збірник*. Вип. ХУІ. Чернівці : «Букрек», 2012. С. 105.
- Таранець В. Г. Слов'яни в Кіммерії (етимологічні розвідки). *Слов'янський збірник*. Вип. ХУІ. Чернівці : «Букрек», 2012. С. 107.
- Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів : Видавництво «Світ», 2005. 702 с.
- Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів : Видавництво «Світ», 2005. С. ХХІХ.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 14.
- Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2006. С. 15.
- Карпенко Ю. О. Етнонім. «Українська мова». *Енциклопедія*. К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 164.
- Карпенко Ю. О. Етнонім. «Українська мова». *Енциклопедія*. К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 164.
- Колесник В. Відтопонімі прізвища болгар півдня України. *Слов'янський збірник*. № 23. Одеса : ФОП «OLEDAT TEC», 2019. С. 20.
- Колесник В. Відтопонімі прізвища болгар півдня України. *Слов'янський збірник*. № 23. Одеса : ФОП «OLEDAT TEC», 2019. С. 22.
- Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів : Видавництво «Світ», 2005. С. 20.
- Чучка П. Прізвища закарпатських українців. Історико-етимологічний словник. Львів : Видавництво «Світ», 2005. С. 21.
- Карпенко Ю. О. Етнонім. «Українська мова». *Енциклопедія*. К. : Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. С. 22.
- Милетич Л. Източнобългарските говори. София : БАН, 1989. С. 23.
- Милетич Л. Източнобългарските говори. София : БАН, 1989. С. 24.
- Колесник В. Евгеновка (Арса). Ономастика. Говор. Словарь. Одеса : Гермес, 2001. С. 25.
- БЕР – Български етимологичен речник. Т. 1. София : БАН, 1971–2002. С. 409.
- Балкански Т. Стилистично обогрена лексика на и за българите. Трудове на Великотърновския университет «св.св. Кирил и Методий». Филологически факултет. Езикознание. Т. 32. Книга 2. 1995. Университетско издателство «Св.св. Кирил и Методий», В. Търново, 2001. С. 151.
- Балкански Т. Стилистично обогрена лексика на и за българите. Трудове на Великотърновския университет «св.св. Кирил и Методий». Филологически факултет. Езикознание. Т. 32. Книга 2. 1995. Университетско издателство «Св.св. Кирил и Методий», В. Търново, 2001. С. 152.
- Балкански Т. Стилистично обогрена лексика на и за българите. Трудове на Великотърновския университет «св.св. Кирил и Методий». Филологически факултет. Езикознание. Т. 32. Книга 2. 1995. Университетско издателство «Св.св. Кирил и Методий», В. Търново, 2001. С. 152.

Kolesnik V. Kataiconyms and ethnonym nicknames of Bulgarians of Southern Ukraine

Summary. Ethnonyms are an intermediate class between proper names and appellative vocabulary. Having none of the main features of proper names, ethnonyms belong to common names, but those that are very closely related to proper names diachronically, in their genetic, word-forming relations. Among ethnonyms, self-names (*autoethnonyms*) and names given by other nations (*xenoethnonyms*) are quite clearly distinguished. Names of people based on their place of residence or birth are called *kataiconyms*. Kataiconyms are formed mainly on the basis of toponyms. Thus, among the Bulgarian settlers of the South of Ukraine, the most common are *kataiconyms* of the old names of the settlements: Burgudzhians (from the name of the village of Burgudzhi – the old name of the village of Vynogradivka), Vaisalians (from Vaisal – the old name of the village of Vasylivka), Gulmenians (from Gulmen – the old name of the village of Yarove) and others. Singular forms are formed with the help of suffixes -yets/-its: glavanits/ glavanets, pandakliits/ pandakliets, truyanits/ truyanets, chiyshiits/ chiyshiets, etc.

A special group consists of stylistically colored ethnonyms, which are called ethnonym nicknames. A distinction is made between *autoethnonyms* (self-names of ethnic groups, i. e. ethnonym nicknames) and *alloethnonyms* (names of ethnic groups given to them by foreign ethnic groups, i. e. nicknames formed from names as their neighbors call them). They are usually pejorative. For example, the inhabitants of the village of Yarove (the old name of Gulmen) call the inhabitants of the village of Tvardytsia by the aloetonym *dula* – after the name of the burqa made of woolen home-woven material, which in other villages is called *yamurluk*, as well as in the Bulgarian literary language and in most

Bulgarian immigrant dialects. The lowest rank in the stylistic rank is ethnonym nicknames, which in the linguistic literature are called *ethnophobisms* – humiliating, insulting names-nicknames of representatives of other cultural communities. Thus, in Romania, Bulgarian Catholics were called *urcilor* – “terrible, formidable”. In the Romanian dialects, the Bulgarian name *muca* – “dumb” – is also recorded. Turks had the largest number of pejorative names among Bulgarians. They were

called: *zelkite* (from *zelka* – “cabbage, head of cabbage”), *chalmite* (from *turban*), *alitata* (from the proper name *Ali*), *fesove* (from *fes* “fez”), etc. The cultural assets of other people from the standpoint of the value orientations and criteria of one’s own ethnicity are the most important in intercultural communication.

Key words: cultural linguistics, proper names, onym, ethnonym, katoiconym, ethnonym nicknames.